

Per què es va construir la primera fàbrica de “panyos” a Manresa?

Lluís Virós (CEB)

Bona tarda a tothom,

Quan vam dissenyar aquestes jornades, vaig dir que em podria ocupar del context i he plantejat la pregunta: **Per què es va construir la primera fàbrica de “panyos” de Manresa?** Els historiadors no ens sabem explicar gaire bé i, aleshores, posem títols avorrits com “el context econòmic”. Però, Què és el context econòmic? L'intent d'aquesta ponència és respondre la pregunta de perquè es va construir una primera fàbrica de “panyos” a Manresa.

Si us hi fixeu he posat “panyos” en minúscula perquè no em refereixo a la fàbrica si no al concepte *panyo*. El cas és que si no expliquem què es la industrialització i que són els “panyos” no entendrem quin és el context.

En referència a la industrialització, la definició més fàcil i curta que ha sortit és la d'un fenomen de creixement auto sostingut, que vol dir de més creixement del què hi havia hagut fins aleshores (soc especialista en història econòmica i, a totes les edats prèvies a la industrialització, en diuen la història preindustrial, posteriorment arriba la revolució, l'època industrial i la post industrial, tot i que aquest concepte és més dels sociòlegs).

Quina diferència hi ha? Ho explicarem des dels orígens de la globalització. El contacte entre Espanya i Amèrica fa que hi hagi un procés de lenta internacionalització del comerç. Des dels segle XVII els europeus agafen els esclaus d'Àfrica i els porten a Amèrica, de manera que la globalització serà progressiva. Així, doncs, quina diferència hi ha entre el segles XVII i XVIII i el XIX per parlar d'industrialització? La diferència és la mecanització, a partir del moment en què es mecanitza el sistema productiu, començant per la filatura a la Gran Bretanya, es pot parlar de revolució industrial. Nosaltres però, com la resta de gent del continent europeu, n'hauríem de dir industrialització ja que de revolució només n'hi va haver una, que va ser la primera, a l'illa de Gran Bretanya.

La industrialització es caracteritza per la mecanització del procés productiu i, sobretot, per l'ús d'energia mecànica, és a dir, que deixa de ser de sang (produïda per persones i animals) i passa a ser inanimada. Finalment, per poder parlar d'industrialització cal que es produeixi un augment de la productivitat. Així, si tenim dues persones i dues màquines, per fer créixer la producció hauríem d'augmentar en la mateixa proporció les persones i les màquines. No obstant això, si millorem tecnològicament les màquines, amb les mateixes persones ja tindrem més producció. A partir d'aquest augment de productivitat (de producció en relació a les persones) es pot dir que es produeix la revolució industrial.

I això, què té a veure amb la fàbrica dels Panyos? Doncs molt, perquè es tracta del primer edifici totalment industrial, és a dir, un edifici complet adequat a la nova economia industrial.

El terme “panyo” és un castellanisme que ve del mot espanyol “panyo”. Avui dia, en el castellà de la península ibèrica, és un drap de fregar, però abans es referia a la roba bona. En el s. XVIII era la roba fina, d'alta qualitat, feta amb llana d'ovella merina, que és de fibra llarga i permet fer un teixit primet, que no cal que sigui tan atapeït. La llana era una de les fibres més tradicionals arreu d'Europa, tant a les illes britàniques com a Espanya i a Catalunya. Ara, la mecanització del procés de filar i teixir la llana, fer-ne un fil més prim i un drap com a producte de luxe, és un

procés del s. XVIII. El cotó serà el producte rei de la industrialització però la llana i les altres fibres tèxtils també milloraran el seu procés productiu conjuntament amb el del cotó.

El cotó era una fibra importada d'altres continents que es feia servir poc a Europa, on dominaven la llana i el lli. De seguida, però, es va descobrir que transpirava millor i no donava tanta calor. A més, es va abaratir molt amb la revolució industrial. No obstant això, com que a Europa les estacions són molt marcades, amb un hivern fred, la llana continuava tenint un bon mercat.

Per tant, el nom de "panyos", que nosaltres hem catalanitzat pronunciant la "o" com a "u", i el nom popular de la fàbrica no deixa cap dubte de la producció que s'hi feia.

Anem a parlar del context en 5 etapes:

a. Context Econòmic: de l'eclosió de l'artesania a la difusió de la industrialització

La industrialització, doncs, va sorgir a la Gran Bretanya i es va difondre seria una taca d'oli, és a dir, per contagi d'unes regions amb d'altres que veien com els veïns creixien i es feien més forts amb la indústria. Es va iniciar a Escòcia, les Midlands i a la resta d'Anglaterra i després passa a Bèlgica, a França, a diferents regions alemanyes i acaba al Mediterrani, en zones com Catalunya o alguns estats del nord d'Itàlia. I continuarà en altres llocs del món.

Moltes d'aquestes regions ja havien fet un procés d'especialització en alguns productes preindustrials (artesanals) que alguns historiadors anomenen "protoindustrialització". De fet hi ha llocs que s'estan industrialitzant ara mateix. És un procés a llarg termini que continua.

La revolució industrial s'inicia els anys 60 del segle XVIII, quan es difonen les primeres màquines de filar a Anglaterra. Aquí, com ha mostrat la historiadora Àngels Solà, arriba cap a 1802, 40 anys després de l'inici, quan ja hi ha la primera instal·lació industrial a Manresa.

En el cas de Manresa, prèviament hi havia un sector protoindustrial molt important, la seda. Actualment, treballem en aquest tema en un equip de recerca format pel Llorenç Ferrer, l'Àngels Solà i una col·lega japonesa que es diu Yoshiko Yamamichi (formem part del Grup de recerca en Treball, Institucions i Gènere de la UB). Entre tots plegats anem buidant documentació del segle XVIII i us n'ensenyem un primer resultat que ja hem discutit en diferents congressos d'història (veure quadres de les diapositives 5, 6 i 7).

Al llarg del segle XVIII la seda es converteix en el gran negoci de l'artesania o del sector secundari de Manresa. Si que hi ha altres gremis: basters, pel·leters, sabaters, gent que treballa al ferro, paletes, etc., però el gran negoci és la seda. Els socis de Pau Miralda i Companyia eren pràcticament tots mestres velers. El que estem investigant ara és si aquests mestres velers ja venien granadets de casa i són mestres velers a més a més de rics, o si es fan rics exercint la seva professió i després hi ha una diferenciació dins el gremi, de manera que els uns es fan més rics que els altres. Això és un dels fenòmens que encara no coneixem prou bé.

Les dues tipologies principals de teixits de seda són el vellut i els vels. Com que es feien la competència per la primera matèria, normalment on hi havia velers no hi havia velluters. Manresa s'havia especialitzat en vels, mentre que Barcelona sembla que era una de les poques ciutats del món on convivia velluters i velers.

Els velers manresans tenien un gremi poderós, fins al punt que batallaven davant la justícia o davant del rei per defensar els seus drets, per poder fer un determinat producte contra la

competència dels artesans barcelonins. A l'origen, el gremi acollia més artesans de la seda, perxers i passamaners, però cap a 1765 els velers s'independitzen i constitueixen un gremi de velers que cada vegada té més poder.

Els vels, poden ser mocadors grans i el més conegut es el vel mortuori, que servia per embolcallar els cadàvers, perquè normalment no s'enterrava la gent amb taüts, sinó amb aquest teixit de seda, si era rica.

Una cosa que ens ha sobtat en aquesta nova investigació, tant amb l'Àngels Solà com amb en Llorenç Ferrer, és que les exigències de qualitat de Manresa són inferiors a les de Barcelona. Això permet fer uns productes de seda que podien consumir les classes mitges de les colònies americanes o de la resta d'Espanya. Els productes manresans es venen al mercat peninsular, però també a Europa, tot i que la competència no és fàcil amb França o Gran Bretanya, on també hi ha ciutats específicament sederes com Birmingham o Saint Étienne.

Tornant a la industrialització, al principi del segle XIX arriba a Manresa i es colonitza el torrent de sant Ignasi i la llera del cardener, de manera que, com va veure l'Àngels Solà, el 1802 tots els terrenys amb fàcil accés a l'aigua ja estaven ocupats, però no per fàbriques, sinó per edificis industrials, tallers grans que permetien allotjar la maquinària de l'època.

Hem recuperat un mapa del s. XVIII amb els tallers tant de cintes com de vels i, a partir dels documents notarials, hem fet una estadística del gremi de velers. Hem vist que al llarg del segle XVIII hi ha anys en que realment hi entren molts nous aprenents. No tots esdevindran mestres, però aquests números signifiquen que el gremi està en creixement i que hi ha expectatives de vendes, que durant gran part del segle XVIII són molt altes. Hi ha anys en els que ingressen 70, 80 i fins a 90 aprenents nous. D'aquests, pràcticament el 35% no són de la ciutat, déu n'hi do de la gent que venia de fora. I entre aquests aprenents, més o menys la meitat venen de localitats que estan a una distància màxima de 30 km, de la mateixa comarca de Bages, però més del 37% venien de més de 50 km, un 10% de mitja distància (70 km) i encara en trobarem algun de llocs molt allunyats.

b. El context empresarial, del taller agremiat a la societat passant per la companyia comercial

Fins al segle XVIII, tot el procés productiu de la seda es feia en un conjunt molt extens de tallers petits. Tindrien en funcionament més de 1200 telers entre els de vels i els de cintes. El gremi havia de defensar els interessos de tots aquests seders, normalment teixidors, i la comercialització es feia per mitjà de potents companyies comercials.

Quan es vol fer créixer una empresa, cal trobar mecanismes per augmentar el capital sense posar-lo gaire en risc. Una de les maneres que es van trobar fou la companyia. Les primeres empreses cotoneres de Manresa, i algunes sederes com la de Pau Miralda es formen amb aquest tipus d'empresa. La companyia era un acord entre diversos socis que aportaven diferents quantitats de capital per a un objectiu concret (produir cotó, vendre seda...) i es revisaven en un termini de temps, normalment cada 4 o 5 anys. No solen ser estables i canvien de socis al llarg del temps. Un dels millors exemples d'aquesta forma d'empresa és Pau Miralda i companyia, que va aportar molts beneficis als seus socis. Era la més important de Manresa, com vam poder veure en la transcripció d'un judici entre diversos membres de la família d'un dels seus socis en el que vam trobar que un testimoni, la viuda de Josep Badia, manifestava que el seu fillastre li

donava pocs diners de pensió. Quan el jutge li va demanar perquè pensava que li passava pocs diners, va respondre: “porque como todo el mundo sabe, los socios de Pau Miralda son los más ricos de esta Ciudad”

En aquest període de final del s. XVIII i principi del XIX hi ha moltes altres companyies a Manresa formades per diferents grups de socis que podien estar en diverses companyies al mateix temps. La de Pau Miralda es dedicava a vendre mocadors de seda, cintes, passamans i vels a Amèrica bàsicament. Era pròspera fins al punt que arriben a posseir una fragata de nom inequívocament manresà, Mare de Déu dels Dolors, que salpava amb la flota que anava cada any d'Espanya a Amèrica. Sortia de la badia de Cadis i amarrava uns dies a quatre ports americans, Cumaná (actual Veneçuela), Cartagena de Índies (Colòmbia), Santiago de Cuba i Veracruz (Mèxic). El capità de la fragata era del Masnou, la gent de mar era de la costa, i s'encarregava de comercialitzen els productes manresans i d'altres per mitjà de contractes de comanda, amb l'ajut d'agents que vivien en aquells ports, com el calderenc Llogari Serra, nebot d'un altre soci homònim de Pau Miralda.

c. El context comercial, de la “carrera de Indias” al col·lapse del mercat colonial i la reorientació al mercat espanyol

Com acabem de dir, la flota comercial i militar espanyola feia un viatge anual d'anada i tornada als principals ports de les colònies espanyoles i d'aquest comerç depenia la sederia manresana. Aquesta situació es va espatllar al final del s. XIX quan als francesos se'ls va acudir fer la *Revolution*, que es va enverinar una mica i van acabar decapitant el rei. Espanya es va posar a favor del rei i va declarar la guerra a França i aquests van col·lapsar el port de Cadis entre 1793 i 1796. Just després, el 1804, França va declarar la guerra a Anglaterra amb Espanya com aliada i aleshores són els anglesos els que tapen la sortida del port de Cadis. Finalment, el 1808 els francesos envaeixen Espanya i Portugal per bloquegen el comerç amb Anglaterra i, mentre dura la Guerra de napoleònica ((1808-1814) la flota no surt i les colònies americanes aprofiten per independitzar-se de la metròpoli. Arribats a aquesta situació de pèrdua de bona part del mercat colonial, les companyies han de buscar alternatives comercials.

Aquest és l'origen de la fàbrica dels Panyos. La gran companyia de Pau Miralda busca un sector amb expectatives de ser un bon negoci, i troba la llana fina o els “panyos” per tal d'invertir els diners que havia acumulat al llarg dels anys amb el comerç de la seda.

Els diners s'han de tenir invertits, el que era perillós era mantenir grans quantitats de diner en metàl·lic. Així, en treballs amb companys com Ramon Vila i Àngels Solà, hem pogut demostrar que bona part de la nova burgesia, des de finals dels 80 del segle XVIII i fins als primers vint anys del segle XIX inverteixen en immobles, bàsicament en compra de terres en els moments de guerra i d'inestabilitat, però també de finques urbanes. Algunes famílies riques com els Torrents Miralda o els Cots van comprant moltes terres per invertir diner en metàl·lic i evitar que els hi robin fàcilment.

En definitiva, com us he explicat ara, com que el context comercial de Catalunya comença a final de segle XVIII aquest període de col·lapse comercial, moltes empreses s'orienten cap a la resta d'Espanya.

d. El context tecnològic: de la sederia artesanal a la nova draperia industrial (tecnologia i organització del treball)

Com hem dit, abans que la companyia de Pau Miralda filés i teixís llana, a Manresa ja hi havia molta producció sedera, una mica de llanera però, sobretot, el què hi havia és un *know how* del tèxtil. Hi havia gent que ja sabia filar i teixir o que serien fàcils d'ensenyar tot canviant la fibra de seda per la llana. Això i l'existència prèvia de capital, facilita aquesta nova inversió en un nou edifici hidràulic modern. La maquinària la compren a Seraing (prop de Verviers, Bèlgica) a una coneguda empresa d'origen britànic que feia maquinària moderna (de ferro) per a tot el procés productiu de la llana, *John Cockerill & Cie*. El professor Josep Maria Benaul ho ha estat investigant a partir de les factures de la màquines que es van vendre a Manresa. Aquesta nova tecnologia inclou la introducció de l'energia mecànica hidràulica, les màquines de preparació de la filatura, les de filar i els telers. Totes les màquines foren les més modernes que es podien comprar en aquell moment, amb tecnologia d'origen britànic, i suposaven la introducció d'una nova organització del treball. Les màquines tradicionals no servien per fer *panyo fi* ni per organitzar la producció amb paràmetres "moderns".

e. El producte: de la seda a la llana... i, finalment el cotó. La història d'un fracàs?

Si ho mirem a llarg termini, la instal·lació a Manresa d'una fàbrica llanera ha estat un fracàs perquè, com han dit avui l'Àngels Solà i la Rosa Serra, a mig segle XIX la fàbrica es va passar al cotó.

No obstant això, és la primera gran instal·lació pròpiament industrial de Catalunya (anterior a la fàbrica Bonaplata del carrer Tallers de Barcelona i a les altres fàbriques antigues que es conserven o no). El seu caràcter plenament industrial, amb grans espais diàfans i seriats, l'han salvat fins a l'actualitat en un sector, l'industrial, en què es reconverteixen fàcilment els edificis i instal·lacions. Aquestes característiques també han fet que es pogués reconvertir fàcilment a un altre subsector quan el cotó es va imposar a la conca del Llobregat.

Tant amb llana com amb cotó, acaba sent una de les empreses més importants de la ciutat almenys fins al final del segle XIX, quan la gran fàbrica de Bertrand i Serra s'instal·la a la ciutat el 1894.